

Szilágyi Zsolt

Hogyan írjunk ma mongol történelmet?

(Recenzió: Dendew, L.: *Mongoliin towč tüüx* [Mongólia rövid története]. Ulaanbaatar: Monsudar 2012.)

Egy könyvismertető mindig jó alkalmat nyújt arra, hogy a vizsgált kötetet elhelyezzük az adott kulturális és tudományos környezetben, melyben megjelent. Ez természetesen a recenzens szinte kötelező feladata is, különösen egy olyan kötet vagy téma ismertetésekor, mely ritkán kap helyet a hazai publikációkban. Jelen mű bemutatása kapcsán mindenképpen érdemes néhány szót szólnunk arról, mi jellemző ma a mongol történetírásra általában, illetve milyen folyamatok jellemezték az elmúlt negyed században. Ugyanakkor természetesen nem lehet e rövid írás célja, hogy ezt a kérdést részleteiben feltárja, inkább csak arról szeretnék említést tenni, hogy mit tapasztalhat ma egy kutató, ha egy történész szemével vizsgálja a mongol főváros legnagyobb könyvesboltjának – az Ulánbátort megjárt mongolisták mindegyike számára jól ismert – Internomnak a mongol történelemre szakosodott polcait.

Jelen kötet – számos más társával együtt¹ – jó bizonyítéka annak a törekvésnek, amely a mongóliai rendszerváltás óta eltelt negyed században jellemezte a mongol történeti kutatás egyik jelentős vonulatát. Mint köztudott, Mongólia 1921-ben a bolsevik forradalom után fokozatosan egyre szorosabb kapcsolatba került a Szovjetunióval. Magyarországon nem kell bemutatni, hogy ez a szövetséges kapcsolat milyen ideológiai változásokat eredményezett az ország életében. Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy az 1990–92-es rendszerváltásig Mongólia északi szomszédjának befolyása jóval erősebb volt ahhoz képest, amit az előző generációk itthon tapasztaltak. Evidencia, hogy a politikai változások után a mongol történetírásban is elementáris erővel jelent meg annak a vágya, hogy az előző rendszerben elhallgatott anyagokat hozzáférhetővé tegyék, és az ideológiai alapú történethamisítást leleplezzék. Ennek a mindmáig tartó folyamatnak köszönhető, hogy – újra – megjelent az itt tárgyalt kötet, melyhez hasonló alapvető kiadványok is napvilágot láttak a korábbi években, gyakran nem is egy alkalommal.²

¹ A teljesség igénye nélkül elég talán megemlíteni Magsarĵaw (1994) könyvét, vagy a közelmúltban megjelent, a 13. dalai láma mongóliai tartózkodásával kapcsolatos kötetet (Čuluun – Bulag 2013), továbbá a Mongol Nemzeti Levéltár kutatóinak publikációit (Batsaixan 2010; Gerelbadrax – Delgermaa – Ĵawandulam 2003–2005). Írásomban a halha-mongol szavak közlésére a tudományos átírást használom, a magánhangzók hosszúságát a halha szavaknál kétfőzőessel jelzem.

² Magsarĵaw 1994, 2010.

Ugyanakkor hadd utaljak egy másik vonulatra is, ami inkább csak benyomásként alakult ki jelen sorok írójában a mai mongol történeti munkák forgatása, illetve történész kollégákkal történt beszélgetések alapján. Itt ismét csak emlékeztetnünk kell arra, hogy hazánkban sem ismeretlen az a rendszerváltás utáni identitásválság, amely a poszt-szovjet államokhoz hasonlóan Mongólia társadalmát is jellemezte az elmúlt évtizedekben. Az ennek következtében kialakuló kihívásokra is hasonló válaszok születtek ott, mint hazánkban. Ennek egyik fontos vonulata a hagyományok – így a történeti hagyomány – megerősítése, újrafogalmazása, a mongol őstörténetnek, a dicső múlt fontosságának – gyakran sajnos a nacionalizmus érvrendszerét is erősítő – hangsúlyozása. Ebben az érvrendszerben természetesen alapvetően hangsúlyos szerepet kapott a korai nomádok története, a mongolok őstörténetének minél korábbi korszakokba való „visszatolása”, vagy akár a nagy mongol birodalom, de sajátos színezetben tűnik, tűnhet fel a 20. század második évtizedének, a teokratikus mongol állam fennállásának időszaka is. A nemzeti büszkeségtől fűtött történettudományban az első két korszak fontosságát talán nem kell magyarázni, míg a harmadikról annyit mindenképp érdemes megemlíteni, hogy a történeti narratívában fokozatosan jelent meg egy olyan vonal, melyben a teokratikus állam uralkodóját, a 8. *bogdo gegent* az utolsó független mongol kánként kezdték emlegetni.³ Ezek a munkák immár elvezetnek bennünket jelen kötetünk korszakához, illetve témájához is.

Sajnos nem tagadhatjuk, hogy ez a történelemfelfogás sem vált minden kétséget kizáróan előnyére a mongol történetírásnak. Az utóbbi évtizedben számos olyan munka született, melyre nem a történészi távolságtartás vagy a tudományos elfogulatlanság volt a jellemző. Jó példa erre, hogy nagyjából az elmúlt évtizedben fokozatosan megerősödött egy olyan – immár az állami kommunikáció szintjére emelkedett – narratíva is, miszerint, ami az évszázadok során a mai Mongólia területén történt, az nem a „mongol területek története”, hanem Mongólia, a mongol vidék története. Ettől a szemlélettől már csak egy kis ugrás volt, hogy a mai Mongólia területén, a kínai források szerint i. e. 318-ban megjelent *xiongnuk* története elválaszthatatlan Mongólia történetéről. Nem azt mondják, hogy a *xiongnuk* mongolok voltak, de ha valaki nem ügyel, a kijelentést akár így is értelmezheti, hiszen gyakran egyéb érvekkel is találkozhatunk, amelyek ezt a félreértést erősítik. A legkorábban a mai mongol területeken leírt nomád nép hatalmas birodalma törzsszövetség volt – ennek minden sokszínűségével. Az őket az i. sz. 2. században

³ Batsaiban 2008. Angol kiadása Batsaiban 2009.

váltó nomádokkal – a szienpikkel (*xianbei*) – kapcsolatban nem zárható ki, hogy egy nagyon korai, ómongol nyelvet beszéltek,⁴ azt viszont biztosan tudjuk, hogy a korábbi *xiongnu* törzsszövetség tagjai voltak. Ebből egyes értelmezések szerint az következik, hogy bizonyítható, a *xiongnu* törzsszövetségben voltak mongolul beszélő népek, és mivel nem tudjuk, hogy a birodalom alapítói milyen nyelvet beszéltek, nem zárható ki a mongol kapcsolat. Innen már csak egy lépés, hogy a mai mongol hagyományban a mongol történelmet a felületes szemlélők összemossák a nomádok, így a korai nomádok történetével is.⁵

Természetesen ehhez hasonlóan jellemző a történeti hűségnek, a kötelező történeti elfogulatlanságnak nem mindig megfelelő munkák megjelenése Dzsingisszel és korszakával kapcsolatban is, de sajátos módon az időben hozzánk sokkal közelebb álló teokratikus mongol állam időszakát illetően is. Előbbit természetesen a nagy mongol birodalom dicső múltjával kapcsolatos elfogultság okozhatja, utóbbi megítélésében pedig a buddhizmus utóbbi két évtizedben megfigyelhető felvirágzása és az ezzel kapcsolatos vallási elfogultság homályosíthatja el a képet.

Ezt a kis kitérőt csak azon körülmények és hangulat szemléltetésére szántam, amely ma az új utakat kereső és önmagát hitelesen megfogalmazni kívánó mongol történetírást körülveszi. Bár az itt tárgyalt kötet csak a 20. század elejének mongol történelméig vezet vissza bennünket, e korszak megítélése sem mentes a fent említett tényezőktől. Sőt, mivel a 20. század történetének vizsgálatakor még az időbeni távlat is sokkal szűkebb, ha lehet, az említett hibák itt még hatványozottabban jelen lehet(né)nek. Addig, amíg a vitás kérdéseket nem lehet indulatoktól, nacionalista felhangoktól mentesen, tudományos igényességgel vizsgálni, illetve átgondolni, addig a mongol történeti munkák egy meglehetősen szűk térben kénytelenek mozogni.

Az itt vázolt problémák feloldásához tett első lépés, hogy megpróbálunk minél hitelesebb eredeti forrásokat vagy kortárs munkákat közreadni, ezzel segítve a tájékozódást. E törekvésnek az eredménye a forráskiadványok megjelenése is, melyek közül egy a most tárgyalt munka.

⁴ Vásáry 2003: 46.

⁵ Ezért lehet, hogy az utóbbi évek nagy állami, kulturális rendezvényein rendszeresen megjelenik az első nomádokra való hivatkozás. A 2011-ben, a teokratikus állam kikiáltásának 100. évfordulójának évében rendezett nagy nemzetközi mongolisztikai konferencián – ami elvileg a tudományosság egyik legfontosabb mongóliai fóruma – a megnyitón a nomád államiság létrejöttének 2220. évfordulóját is ünnepelte a majd félszáz tudós. Ez is egy lépés volt a nomád hagyományok, a korai nomád államok és a mongolok kapcsolatának hangsúlyozása felé.

Jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy nem ez az első alkalom, amikor eredeti megjelenése után napvilágot lát. Sajátos – és a rendszerváltás előtti mongol korszakot jól illusztráló – tény, hogy Dendew munkája faksimile kiadásban nem hazájában, hanem Bloomingtonban látott napvilágot 1977-ben.⁶ Az eredeti kiadás 1934-ben jelent meg, 13 évvel az egészen 1990-ig egyeduralkodó Mongol Népi Forradalmi Párt alapítása, és egy évtizeddel a Mongol Népköztársaság kikiáltása után. Egy igen fontos történelmi korszakban, nyilvánvalóan egy történelmi összegzésnek szánt öt könyvet magába foglaló sorozat negyedik tagjaként publikálták. Az első három kötetet A. Amar jegyezte, és a forradalom előtti mongol történelemről szólt, a negyedik rész volt Dendew itt tárgyalt munkája.

A sorozat ötödik része sem érdektelen. X. Čoibalsan, a későbbi diktátor és két másik szerzőtársa – D. Losol és G. Demid, akik előbb harcostársak voltak, majd a hatalmi harc áldozatai lettek – írta meg a forradalom történetét. Ezt a kötetet hamarosan bezúzták – 1979-ben titokban kiadott példányait csak a kiváltságos párttagok olvashatták –, és a benne foglaltakat később Čoibalsan immár egyedül, politikai hatalma és érdekei által elhomályosított emlékezettel írta újra.⁷

Dendew munkáját az teszi igazán érdekessé, hogy nemcsak szemtanúja, kortársa volt az általa leírt eseményeknek, de az autonómia korában és az azt követő időszakban komoly kormányzati szerepet is játszott. Dendew maga már 1911-ben a független mongol kormány belügyminisztériumában mint mandzsu fordító kapott állást, hivatali karrierje a forradalmi kormány igazságügyi miniszteri pozíciójáig repítette. Az államélet mellett azonban a tudományos életben is fontos szerepet játszott: 1932 és 1941 között a jelenlegi Mongol Tudományos Akadémia elődjének számító Tudományos Társaság elnöke is volt. Így joggal bízhatunk abban, hogy tollát kevésbé a politikai meggyőződés, sokkal inkább a tudományos alaposág vezette.

Jelen sorok írója sokat forgatta Dendew kötetét, hiszen 2005-ben megvédett doktori disszertációjának egyik fontos forrása volt.⁸ A könyvről mindenképp elmondható, hogy tudományos szempontból 80 évvel első megjelenése után is igen érdekes olvasmány. Pontos korrajzot ad nemcsak a teokratikus időről, de jól érzékelteti, milyen politikai, társadalmi helyzetben volt Külső-Mongólia

⁶ Hangin 1977.

⁷ E kötet kivonatolt fordítását adta közre magyarul Balogh Péter eddig nem publikált doktori értekezésében.

⁸ Szilágyi 2004.

a mandzsu hódoltság időszakának végén, milyen folyamatok indultak el a Qing birodalom bukása után,⁹ hogyan épült fel az új önálló mongol kormány¹⁰ – mely a modern mongol államiság alapjának tekinthető –, illetve hogyan próbálták a mongolok elfogadtatni egyoldalúan kikiáltott függetlenségüket.¹¹ A buddhista egyház és az egyházfő szerepét nemcsak az autonómia kikiáltásához vezető politikai folyamatokban tárgyalja pontosan, de jól érzékelteti annak társadalmi szerepét is. Dendew külön fejezetet szán – a könyv egészéhez képest jelentős terjedelemben – azon események bemutatására, melyek végül az autonómia feladásához vezettek.¹²

Dendew nagyon jól tájékozott az ország függetlenségének elismertetését célzó nemzetközi tárgyalások vonatkozásában, és számos olyan dokumentumot közöl – sajnos nem mindig a mai kor követelményeinek megfelelő forrásmegjelöléssel –, amelyeket más kötetekben nem lehet elérni. Ugyanakkor ki kell emelni, hogy a szerző tudományos elkötelezettsége nem kérdőjelezhető meg. Munkája elkészítésekor tíz olyan forrást használt, melyek a későbbi időszak kutatói számára nagyon nehezen elérhetőek voltak – köztük az itt már idézett Magsarjaw-kötetet –, és mindegyiküket pontosan hivatkozva is, ahogyan ez egy szakszerű történeti munkától elvárható. Dendew éppúgy tárgyalja a függetlenség kikiáltására és megszilárdítására tett törekvésekhez köthető események történetét, mint az összeomlást és a részleges autonómia bevezetését, vagy a kínai csapatok ismételt bevonulását, illetve befolyásuk újbóli kialakulását. A könyvet Ungern dicstelen mongóliai jelenlétének áttekintésével zárja. Röviden tárgyalja a báró nevével fémjelzett időszakot, mely az autonómia rövid – alapvetően névleges – visszaállítását hozta és közvetlen előzménye volt az 1921-es mongol forradalomnak.¹³

A kötet azonban, amely kapcsán ez a rövid ismertető megjelenik, több, mint az eredeti egyszerű faksimile kiadása, jóval tovább megy annál, amit Hangin 1977-ben elvégzett. S. Čuluun, a jelen kiadvány szerkesztője és közreadója a Mongol Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének igazgatója, ilyen módon maga is a jelenkori mongol történetírás egyik meghatározó személye, formálója. Nem véletlen, hogy korábban megjelent forrásértékű munkák újbóli kiadását tűzte ki célul. Ebben a nemrég napvilágot látott kiadványban azonban gyakorlatilag két kötetet adott ki egyszerre.

⁹ Dendew 2012: 137–153.

¹⁰ Dendew 2012: 156–158.

¹¹ Dendew 2012: 190–217.

¹² Dendew 2012: 218–243.

¹³ Dendew 2012: 244–251.

Az eredetileg klasszikus mongol írással megjelent könyvet nemcsak átírta a ma Mongóliában használt cirill írásra és modern mongol nyelvre, de igen bőséges bevezetővel is ellátta. Čuluun nem elégedett meg azzal, hogy csupán Dendew életrajzát ismertesse. Az eredeti művet egy olyan bevezetővel látta el, amely az utóbbi évek egyik legrészletesebb tanulmánya a huszadik század első felének egyik igen fontos politikai és tudományos szereplőjéről. Az igen részletes jegyzetapparátussal ellátott, láthatóan nagyon alapos levéltári munkára támaszkodó bevezető külön alfejezetben tárgyalja Dendew politikai pályáját,¹⁴ a mongol tudományosságban betöltött szerepét¹⁵ és az eredeti kötet megszületésének körülményeit.¹⁶ Közreadja Dendew munkáinak bibliográfiáját,¹⁷ és számos fotóval is illusztrálja a könyvet, ezzel még informatívabbá téve azt, ezáltal közelebb hozva az olvasóhoz az adott korszakot. Čuluun az eredeti szerzőre vonatkozó több visszaemlékezést is közöl, és részletesen bemutatja a bevezetőben feltűnő fontosabb személyeket is. Magát az eredeti munkát is bőséges magyarázattal látta el, így nemcsak a bevezetőben említett személyekről, de az eredeti munkában szereplőkről is pontos képet kapunk, ami az alapművet is jóval informatívabbá, könnyebben érthetővé teszi. Így tehát a bevezető jóval több, mind Dendew személyének bemutatása, hiszen szinte teljes korrajzot ad a század első évtizedeire vonatkozóan.

A könyv az utóbbi években a korszakkal kapcsolatban megjelent egyik legalaposabb publikáció. Vállalt feladatát teljesíti, hiszen a mongol emberek számára jóval könnyebben olvasható formában és rendkívül informatívan adja közre a 20. századi mongol történetírás egyik legfontosabb kötetét. Esetleges angol nyelvű megjelenése a nemzetközi történelmi kutatás számára is fontos lépés lenne.

¹⁴ Dendew 2012: 22–30.

¹⁵ Dendew 2012: 31–76.

¹⁶ Dendew 2012: 76–82.

¹⁷ Dendew 2012: 97–104.

Hivatkozott szakirodalom

- Balogh Péter 2004. *A huszadik századi mongol történelem egy igaz forrása.* (Doktori értekezés. Budapest: ELTE)
- Balsaixan, O. 2009. *Bogdo Jebtsundamba Khutugtu, the Last King of Mongolia.* Ulaanbaatar.
- Batsaixan, O. 2008. *Mongoliin süülčiin ejen xaan VIII bogd jawjandamba* [Mongólia utolsó kánja, a 8. dzsebcundampa]. Ulaanbaatar.
- Batsaixan, O. (szerk.) 2010. *Mongoliin tүүxiin ex surwalj (1911–1921)* [A mongol történelem forrásai 1911–1921]. Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Šinjlex Uxaanii Akademi, Olon Uls Sudlaliin Xüreelen.
- Čuluun, Sampildondov – Bulag, Uradyn E. (eds.) 2013. *The Thirteenth Dalai Lama on the Run (1904–6).* *Archival Documents from Mongolia.* Leiden: Brill.
- Dendew, L. 2012. *Mongoliin towč tүүx* [Mongólia rövid története]. Ed. and transcrip. by Čuluun, S. Ulaanbaatar: Monsudar.
- Gerelbadrax, Ĵ. – Delgermaa, Ü. – Ĵawjandulam, E. (szerk.) 2003. *Mongol Ulsiin Deed Dood Xural. Barimt bičgiin emxtgel. I. (1914–1916)* [A Mongol Parlament Alsó- és Felső házának dokumentumai I]. Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Undesnii Töv Arxiw.
- Gerelbadrax, Ĵ. – Delgermaa, Ü. – Ĵawjandulam, E. (szerk.) 2005. *Mongol Ulsiin Deed Dood Xural. Barimt bičgiin emxtgel. II. (1917–1918)* [A Mongol Parlament Alsó- és Felső házának dokumentumai]. Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Undesnii Töv Arxiw.
- Gerelbadrax, Ĵ. – Delgermaa, Ü. – Ĵawjandulam, E. (szerk.) 2003. *Mongol Ulsiin Deed Dood Xural. Barimt bičgiin emxtgel. III. (1919)* [A Mongol Parlament Alsó- és Felső házának dokumentumai III]. Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Undesnii Töv Arxiw.
- Dindub, L. 1977. *A Brief History of Mongolia in the Autonomous Period. Mongolian Text With an Introduction & Index in English by John G. Hangin.* Bloomington: Indiana University.

Magsarĵaw, N. 1994. *Mongol ulsiin šine tiiix*. [Mongólia új története]. Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Šinjlen Uxaanii Akademiin Tüüxen Xüreelen – Mongol Ulsiin Jasgiin Gajar Arxiw.

Magsarĵaw, N. 2010. *Mongol ulsiin šine tiiix*. [Mongólia új története]. [Batsaixan, O. (szerk.)] Ulaanbaatar: Mongol Ulsiin Šinjlen Uxaanii Akademiin Tüüxen Xüreelen – Monsudar.

Szilágyi Zsolt 2005. *A modern mongol állam kezdete*. Doktori értekezés. Budapest: ELTE. (kézirat)

Vásáry István 2003. *A régi Belső-Ázsiai története*. Budapest: Balassi Kiadó.